

Kentsel Hafızada Mimari Bir İz: Adapazarı İslam Ticaret Bankası

An Architectural Trace in Urban Memory: The Adapazarı Islamic Trade Bank.

Melike Nur SARAYLI¹ , İsmail Hakkı DEMİR²

Öz

Osmanlı Dönemi Türkiye'sinde, gayrimüslim bankerlerin banka kurma girişimlerinin yoğunlukla görüldüğü 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında "Millî İktisat" politikası kapsamında "Millî Bankacılık" düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Bu düşüncenin uygulamaya konulmasının ilk örneklerinden biri de Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'nın kurulması olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde ilk kez şahsî teşebbüs ve millî sermayeyle mahalli bir şirket olarak kurulan banka, aynı fonksiyonla Cumhuriyet Dönemi'ne geçerken ulusal çapta mali bir kuruma evrilmiş, yapılan düzenlemeler ile 2000'lerin başına kadar faaliyetini sürdürerek, bu özellikteki iki bankadan biri olmuştur. Çalışmada, Adapazarı kent merkezindeki tarihî banka binasının, ekonomik ve kültürel faaliyetlerin aralıksız 88 yıl sürdürüldüğü dönem ve sonrasında 23 yıllık terk edilmişliğin ardından, Adapazarı Ticaret Müzesi'ne (ATİM) dönüşümü mimari perspektifte ele alınmıştır. Araştırma yöntemi, literatür ve arşiv taraması ile ulaşılabilen kaynakların incelenmesi, saha ziyareti ve yerinde gözlem çalışmalarıyla verilerin toplanması, restorasyon projesi müellifinden proje bilgileri edinilmesi ve özgün bilgilerin derlenmesi faaliyetlerini içermiştir. Yapı sürecinin mimari yönüne ilişkin bilimsel bir çalışma yapılmamış olması, kent tarihi açısından bir eksiklik olarak saptanmıştır. Yapının süreç içinde kazandığı değerleri ve yüklendiği misyonları, yaşanmışlıkların derlenmiş bir sonucu olarak ortaya koyan bu çalışmada, kentsel hafızanın sürdürülebilirliğine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adapazarı, Banka Yapıları, Kentli Hafızası, Türk Ticaret Bankası, Yeniden İşlevlendirme.

ABSTRACT

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, when the attempts of non-Muslim bankers to establish banks were intensely seen in Ottoman Turkey, the idea of "National Banking" started to emerge within the scope of the "National Economy" policy. One of the first examples of the implementation of this idea was the establishment of the Adapazarı Islamic Commercial Bank. The bank, which was established as a local company with personal initiative and national capital for the first time in the Ottoman period, evolved into a national financial institution with the same function in the Republican Period, and with the regulations made, it continued its activities until the early 2000s and became one of the two banks with this feature. In the study, the transformation of the historical bank building in the city center of Adapazarı into the Adapazarı Trade Museum (ATİM), after a period of 88 years of uninterrupted economic and cultural activities and 23 years of abandonment, is discussed from an architectural perspective. The research methodology included a literature and archive review, collection of data through site visits and on-site observations and obtaining project information from the author architect of the restoration project. The lack of a scientific study evaluating the architectural transformations of the building over the years has been identified as a gap in the urban historiography. This study, which reveals the values and missions that the building has gained in the process as a result of the compiled experiences, has contributed to the sustainability of urban memory.

Keywords: Urban citizen memory, bank buildings, reuse, Turkish Trade Bank, Adapazarı.

¹ (Doktora Öğrencisi) Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Mimarlık EABD, Bina Bilgisi Bilim Dalı, melikenursarayli@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1491-8085

² Yetkili Yazar: (Doç. Dr.) Bursa Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ismail.demir@btu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7315-5711

GİRİŞ

Bu çalışmada, özel millî bankacılık anlayışının ilk uygulama örneğini temsil eden ve Türkiye'nin iktisadî tarihinde özel bir konumu olan Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'nın, kent belleğinde yer etmiş izinin somut ifadesi niteliğindeki yapısı ele alınacaktır. Zaman içinde çeşitli sebeplerle değişime uğrasa da kentin gelişen dokusu içinde hâlen fiziksel varlığını sürdüren yapının varlığını devam ettirme süreci, mimarî bir bakış açısıyla incelenip değerlendirilecektir.

1. ADAPAZARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. Adapazarı'nın Tarihçesi

Yazılı tarihine dayalı ilk bilgilerin MÖ XII. yüzyıldan itibaren görüldüğü, MÖ V. yüzyılda yaşamış Herodot ve MÖ I. yüzyılda yaşamış coğrafyacı ve tarihçi Strabon'un (1987) yazılarında da bahsi geçen, Kuzey-Batı Anadolu'da, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım hatlarının kesişim alanında yer alan Sakarya ve civarı, coğrafi konumu, tatlı su kaynaklarının bolluğu, iklimi ve verimli toprakları sebebi ile tarih boyunca birçok kavim ve devletin ilgisini çekmiştir. Bölge, bilinen üç bin yıllık geçmişinde, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Makedonlar, Romalılar, Selçuklular, Haçlılar ve nihayetinde Orhan Bey zamanında Osmanlılar'ın hâkimiyetine girmiştir. Eskiçağ'da Sakarya'nın çevresinde MÖ VII. yüzyılda kurulan Nikomedia (İzmit) ve MÖ III. yüzyılda kurulan Prusias (Konuralp) gibi önemli yerleşim alanları bulunmasına rağmen (Çelik ve Zeyrek, 2005), Sakarya'nın merkez ilçelerinden ilki olan Adapazarı ve çevresinde ilk yerleşimler, Sakarya Nehri'nin sık yaşanan taşkınları ve nehrin devamlı yatak değiştirmesi ve Sakarya Ovası'nın sık ağaç örtüsü ile kaplı olması nedenleri ile ancak Osmanlı Dönemi'nde XVI. yüzyılda görülmeye başlanmıştır (Türkiye Diyanet Vakfı, 1988).

XIV. yüzyılda yaşamış, zamanın güçlü donanmasına sahip Karasioğulları komutanlarından iken bu beyliğin Osmanlı hâkimiyeti altına geçmesinden sonra, kendisi de Osmanlı hizmetine giren ve ilk Osmanlı amirali olarak bilinen Karamürsel Alp (Özdemir, 2017), hafif ve süratli gemilerden oluşan Osmanlı'nın ilk donanmasını Karamürsel'de kurduğunda tersane için gerekli ahşap malzemenin tümünü Adapazarı ve Karasu bölgesinden temin etmiştir. Tersane İstanbul'a nakledildikten sonra dahi ahşap malzemenin bu yöreden tedariki sürdürülmüştür. Tersane-i Âmire kalyonları ve gemileri için Kocaeli civarındaki ve Sakarya Nehri çevresindeki ormanlardan kereste kesip nakletme işlerine memur edilmiş, tersaneye bağlı "Kereste Eminliği" unvanıyla oluşturulan bir kurumun merkezinin, sonraları Adapazarı'na alındığı bilinmektedir. Bu kayıttan, çevrede yoğun bir yapılaşmanın başlamış olduğu anlaşılmaktadır (Balcıoğlu, 1952).

Narin ve Sarı'nın (2021) aktardığına göre, günümüzde Sakarya ilinin dört merkez ilçesinden ilki olan, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde bir pazar yeri ve bir köy görünümünde olan Adapazarı'nda yürütülen ticaretin büyük bir kısmı dışarıdan gelen Türk, Rum ve Ermeni tüccarlar tarafından yapıldı. İleriki zamanlarda bu topluluklar kurdukları pazar yeri ve civarına yerleşerek köy yerleşimin alanını genişlettiler; Rumlar ve Ermeniler köyün kuzey kısmında, Türkler de köy merkezi ve güney kısmında mahalleler oluşturdular. 25 Zilkade 966 (29 Ağustos 1559) tarihinde Ada Kadılığı'na yazılan bir hüküm yazısına göre, Adapazarı'nın bu tarihte bir kaza (ilçe) olduğu söylenebilir (Şentürk, 2005). Önceleri bir köy yerleşimi hüviyetindeki Adapazarı, 1646'da nahiye olmuş, daha sonra Akyazı Nahiyesi'nin Tığcılar Karyesi (Köyü) adında tekrar köy vasfına döndürülmüş, 1692 yılında kaza (ilçe), sonra tekrar 1701'de Sapanca'nın bir köyü, 1742'de nahiye ve 1837 yılında İzmit Sancağı'na bağlı bir kaza haline gelmiş, sonrasında Sapanca Kazası ile beraber yapılandırılarak, adı resmî belgelerde "Adapazarı Ma'a Sapanca Kazası" (Sapanca Kazası ile birlikte Adapazarı Kazası) olarak geçmiştir. Temettuat defterleri (Tanzimat kurallarının tatbik edildiği yerlerde mal varlıklarının, hayvanların ve arazilerin hane bazında kayıt altına alındığı resmi defterler) 1844-1845 kayıtlarına göre Adapazarı, Bolu Eyaleti'nin Kocaeli Sancağı'na bağlı bir kazadır ve Osmanlı Dönemi'nde idari bakımdan daima bu sancak içerisinde yer almıştır (Narin, 2008). Sonrasında 1954 yılında Sakarya ilinin kurulması ile merkez ilçesi olan

Adapazarı, Sakarya ilinin 2000 yılında büyükşehir belediyesi olması sonucunda, 2008 yılında ilçe belediyesi statüsünü almıştır (Zengin, 2014).

1.2. Adapazarı'nın Ekonomik Gelişim Süreci

Alanın coğrafi konumu, iklim yapısı, zengin orman varlığı, düz ve alüvyonlu bir ovaya sahip oluşu ve bölgeye yerleştirilen muhacirlerin zirai faaliyetleri ile edinilen tarımsal ürün zenginliği, 19. yüzyılda Balkan göçmenleri ile birlikte diğer gayrimüslim yerleşimcilerin (Rumlar ve Ermenilerin) ticari hayata ivme kazandırmaları, 20. yüzyıl başlarında bölgenin sosyoekonomik açıdan gelişmesini sağlamıştır (Narin 2018).

Adapazarı'nda ticari hayat Osmanlı'nın son yüzyılında ve Cumhuriyet'in ilk döneminde pek çok kentten ileri durumdaydı. Kentin merkezinde yer alan Uzunçarşı, yakın çevresi ile birlikte kentin ticari faaliyetlerinin odağı konumundaydı. 1890 yılında Adapazarı'na demiryolu hattı bağlanması ile pazarlama ağı gelişmiş, 1900'lü yılların başında, tarım ve zanaat işleri yanında kurulan ipek işleme, un ve tuğla fabrikaları gibi sanayi üretim yapıları ile bölgenin şehirleşme süreci hız kazanmıştır. Adında yer alan "İslâm" ifadesinden de anlaşılacağı gibi, Müslüman halka hizmet vermek amacıyla kurulan Adapazarı İslâm Ticaret Bankası, Adapazarı'nda yabancı sermayeye karşı bir bilinçlenme sağlanması bakımından önemli bir dönüm noktası olmasının yanı sıra, aynı zamanda Adapazarı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki ekonomik durumu hakkında da bilgi sunan başlıca kaynaklardan biridir (Yıldız, 2024). Ordunun top arabası ve tekerlek ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulan ve 1910 yılında üretime başlayan Demir ve Tahta Fabrikaları (DE-TA), o zamanda şehirde önemli bir istihdam sağlamıştır (Doldur, 2003). Bu işletme daha sonra Türk Zirai Donatım Kurumu (T.Z.D.K.) adını almıştır 19. yüzyılda ticaretin ve zanaatın merkezi haline gelen kentte kurulan yeni yerleşim alanları zamanla genişleyerek günümüzde ilçe semtleri konumuna gelmişlerdir. Bu semtlerin bir kısmının günümüzde de yaşatılan isimleri (Yağcılar, Tıgıcılar, Semerciler, Pabuççular, Bakırcılar, Soğanpazarı, Kömürpazarı, Pirinç Pazarı, Kunduracılar Çarşısı, Unkapı, Demirciler Caddesi, Eski Mizan Çarşısı, vs.) ilk yerleşimciler hakkında bilgi verir. Mehmet Eröz de bu isimlerin büyük çoğunluğunun bu yöreye göç etmiş çeşitli Türk boylarının koydukları yerleşim isimleri olduğunu belirtir (Eröz, 1970).

20. yüzyıl başında, yakın çevresine kıyasla güçlü bir ekonomik yapıya sahip olan Adapazarı, İzmit sancağının nüfus ve ekonomik açıdan en gelişmiş kazasıydı. 1927 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Adapazarı bağlı bulunduğu İzmit (Kocaeli) sancağının merkez ilçesini nüfus bakımından geride bırakmıştı (Kocaeli Merkez İlçe Toplam Nüfus: 55.885; Adapazarı Toplam Nüfus: 83.093)(Devlet İstatistik Enstitüsü, 1929).

1.3. Adapazarı'nda İlk Bankacılık Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarında icra edilen ticari faaliyetlerde, değişik kültürlerle sahip toplumların ürettikleri malların ülke sathına yayılmasını sağlayan yollar, ticareti düzenleyen kurallar, hanlar, kervansaraylar gibi hizmet yapıları yanında, ticaretin teşvikinde rol alan kurum ve kuruluşlar da önemli bir yer tutar. İslâm dininde faizin yasaklanmış olması nedeniyle, Osmanlı toplumunda ticaret hayatı içinde faizli işlemler yerine, toplumsal dayanışmaya dayalı alternatif finansman yöntemleri geliştirilmiştir. Bu bağlamda, maddi desteğe ihtiyaç duyan kimselere yardım amacıyla, faizsiz ve karşılıksız borç verilmesini esas alan "Karz-ı Hasen" gibi uygulamalarla fonlar oluşturulmuş ve ekonomik ilişkiler büyük ölçüde bu tür dayanışma temelli yapılar üzerinden yürütülmüştür (Zaim, 1986; Uluyol, 2019). İlerleyen zamanlarda para dolaşımının artmasıyla çeşitli yöntemler kullanılarak faizli para alışverişi de gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Kaya, Bağdatlıoğlu, ve Pilehvarian, 2021).

Adapazarı'nın tarım ve zanaat üzerine kurulan ve 20. yüzyıl başında sanayi yapılaşması ile gelişen ekonomik yapısı, ticaretin geliştirilmesine yönelik finansal konularda aracılık yapma ve iş dünyasındaki taleplilere likidite sağlanması gibi konularda faaliyet gösteren bankacılık kurumlarının

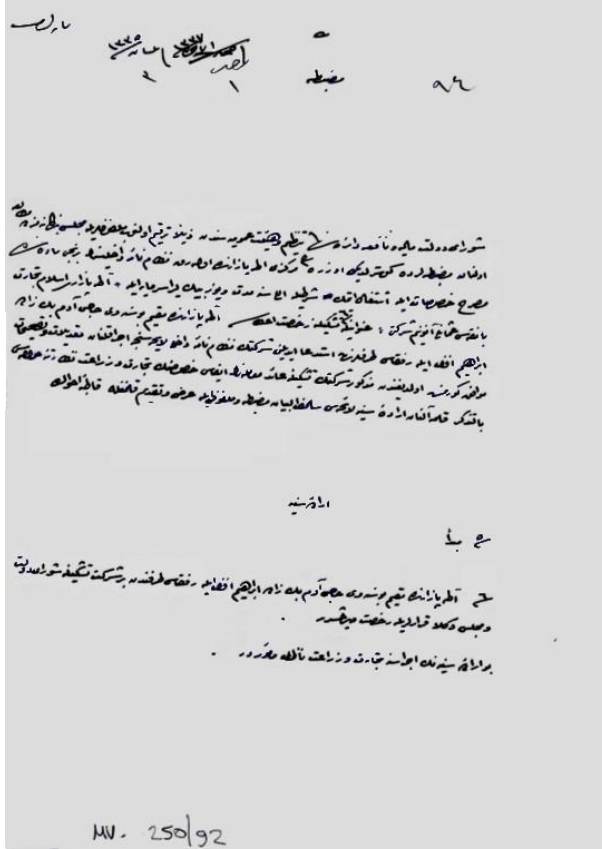
da ilgisini 19. yüzyıl sonundan itibaren Adapazarı'na çekmiştir. Nitekim, 1856 yılında Union Financiere ve Mires gruplarının sermayesi ile kurulan Osmanlı Bankası (Bank-ı Osman-i Şahane) Adapazarı şubelerini 1907 yılında açmış (Artun, 1980), Menafi Sandıklarının devri ile 1888 tarihinde kurulan Ziraat Bankası da aynı şehirdeki şubelerini 1889'da faaliyete geçirmiştir.

Bu zaman diliminde, ülkede iyice yaygınlaşmış durumda olan yabancı sermayenin tahakkümüne bir tepki olarak "Millî İktisat" ve "Millî Bankacılık" terimleri ilgili ortamlarda sıkça ifade edilmeye başlanmıştır. Bu söylem, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile daha gür sesle ortaya konulmuş ve Osmanlı Devleti'nin iktisadî ve finansal kurumları bünyesinde bir değişim sürecinin başlatılmasına vesile olmuştur. Bu değişimi Adapazarı'nda gözlemlemeyi mümkün kılan durum ise Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'nın kurulmasıdır. İsminde yer alan "İslâm" teriminden de anlaşılacağı gibi, Müslüman kesime hizmet vermek amacıyla kurulan banka, Adapazarı'nda ve yurt içinde yerli sermayenin oluşturulması bakımından önemli bir kilometre taşı olmuştur (Yıldız, 2024). II. Meşrutiyet'ten sonra milliyetçilik akımlarının artması etkisine bağlı olarak, 1911-1923 yılları arasında, 21 adet millî sermayeli banka kurulmuştur. Bu bankalardan 18'i yapılan yeni düzenleme ve değişikliklerle, Cumhuriyet kurulduktan sonra da faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu bankalar arasında Adapazarı İslâm Ticaret Bankası da vardır (Gündoğdu, 2014; Öztürk, 2019).

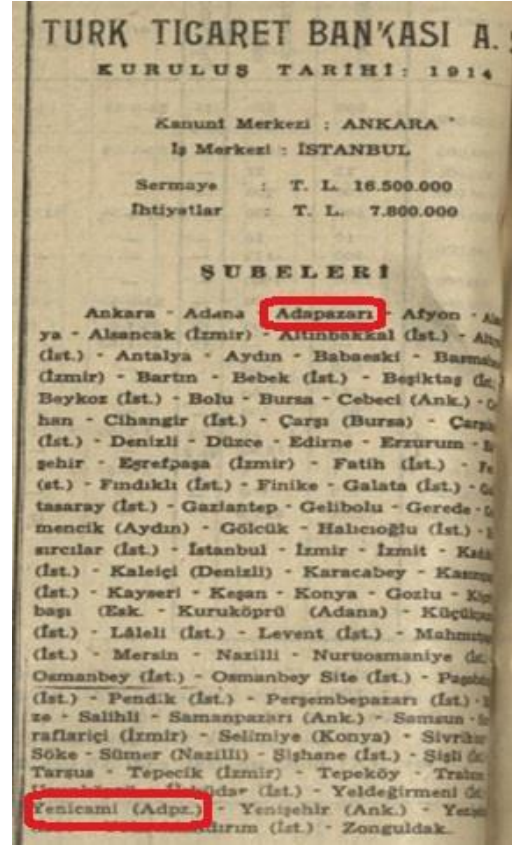
2. ADAPAZARI İSLÂM TİCARET BANKASI

2.1. Bankanın Kuruluş Süreci

Yabancı sermaye ile kurulan Osmanlı Bankası, II. Meşrutiyet döneminde Adapazarı'nda ekonomik ilişkilerin şekillenmesinde etkili olmuş, özellikle gayrimüslim tüccarlara kredi sağlama konusunda ayrıcalık tanımıştır. 1907'de açılan Adapazarı Şubesi'nde Bensasson müdür, Hanemoğlu kontrolör, Bavend kasiyer, Stavridis muhasebeci, Jacodivis ise mağaza sorumlusu olarak görev yapmıştır. Banka, Müslüman tüccarların kredi başvurularında Hristiyan bir kefil göstermeleri şartını koşmuş, bu uygulama yöre eşrafı tarafından ekonomik kayıp ve aşağılayıcı bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Tefecilere bağımlı kalmak istemeyen yerel tüccarlar, millî sermayeli bir banka kurma girişiminde bulunmuştur. Karasu Nahiyesi Belediye Başkanı Hacı Âdembeyzâde İbrahim Bey ile ipek tüccarı Sipahizâde Hamit Bey öncülüğünde hareket eden on üç Adapazarlı girişimci, 13 Ocak 1913'te esas mukaveleyi imzalamış; banka 9 Mart 1913'te Adapazarı İslâm Ticaret Bankası adıyla faaliyete geçmiştir (Atalay, 1954; Erdener, 1969; Erdaş, 2014).

Şekil 1. Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın A.Ş. Olması İçin İbrahim Efendi ile Arkadaşlarına Verilen İzin Belgesi (DABOA, 1337/a)

Şekil 2. Cumhuriyet Döneminde Bankanın Adapazarı'nda İki Şubesi Olduğunu Belirten Bülten (İst. M.K. ve Kambiyo Borsası, 1960)

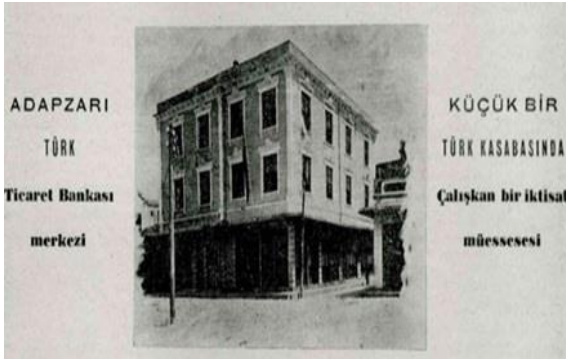
02 Nisan 1919 tarihli Meclis-i Vükelâ kararında (Şekil 1) Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'nın anonim şirkete evrilmiş olduğunun resmen duyurulması ile millî bankacılık faaliyetlerinde yeni bir boyuta ulaşılmış, ülkenin ilk millî girişim bankacılığı doğmuştur. Türk ticaret hayatında millî finansal kurumlaşmanın nüvesini teşkil eden bu önemli hadisenin gayesi, bankanın kurucuları tarafından da 1922 yılı İdare Meclisi Raporu'nda şu şekilde ifade edilmektedir (Güncel Türkçe ile): "*Kuruluşumuzun 10 sene önce teşkiline neden olan kişiler doğal olarak hatırlarlar ki, şirketimiz, tüccar ve esnafı eskiden piyasamızı hüküm ve ellerinde bulunduran yabancı sermayesinin ve vatansız vurguncuların tefecilik ve vurgunculuklarından kurtarmak ve az faizle Müslüman tacirlere borç vererek, millî ticaretin gelişmesine yardım amacıyla kurulmuştur.*" (Kutluata, 1970).

2.2. Bankanın Kurumsal Gelişimi

Adapazarı İslâm Ticaret Bankası bir komandit şirket vasfında kurulmuş, 1919 tarihinde ana kurucular haricindeki kişilerin de katılımını sağlamak için anonim şirkete dönüştürülmüştür. İç yapıdaki önemli değişimle beraber müessesenin adı da "Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi" olmuştur (DABOA, H:1337/c) (Bkz. Şekil 1). Cumhuriyetin ilanı sonrasında, 15 Mayıs 1924 tarihinde, banka unvanındaki "Osmanlı" ibaresi kaldırılarak "Türk" ibaresi konulmuş, bankanın yeni ismi "Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi" olarak kısmen değişmiştir (Türkbank, 1996).

Kuruluş aşamasında, Hristiyan bir bankadan farklılığını vurgulamak için bankanın unvanında yer alan "İslâm" ibaresi 29 Mart 1928'de kaldırılmış, bankanın unvanı, "Adapazarı Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi" olarak tekrar değiştirilmiştir. 31 Mart 1937'de unvanında "Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi" olarak son değişiklik yapılmıştır. Banka bu unvanını, faaliyetlerini sonlandırana kadar sürdürmüştür.

İlk şube 22 Ocak 1922 tarihinde İzmit'te açılmış, zamanla bankanın İzmit ve Hendek, Geyve, Karasu, Pamukova, Sapanca ilçeleriyle Adapazarı'nın çevresinde yürütülen faaliyetleri (Türkiye İller Ansiklopedisi, 1982), ileri tarihlerde ülkenin batı kentleri öncelikli olarak, ulusal çapta genişletilerek devam ettirilmiştir (Şekil 2). Erdener'in (1969) aktardığına göre 17 Şubat 1925 tarihinde bankanın Bolu şubesi, 3 Mart 1927'de Eskişehir Şubesi açılmıştır. Merkezin Adapazarı'nda bulunduğu 1930'lu yıllarda (Şekil 3), şube sayısı yirmiyi bulmuş, bunlar içerisinde Düzce, Bilecik, Bursa, Kütahya ve Bartın şubeleri yer almıştır (Şekil 4). Banka, çeşitli şehir ve kasabalarda yaptığı bu atılımlarla yerel bir kurumdan ülke çapında hizmet veren bir kuruma evrilmiştir (Tablo 1). 25 Ekim 1934 tarihinde bankanın yönetim merkezi Ankara'ya, 30 Mart 1952'de İstanbul Bahçekapı'ya, Ekim 1992'den sonra ise Gayrettepe'deki hizmet binasına taşınmıştır (Türk Ticaret Bankası, t.y.). 1995 yılında ülke çapında 412 şubeye ulaşan ve kısaca Türkbank olarak da tanınan banka, aralıksız 88 yıl boyunca hizmete devam ettikten sonra faaliyeti 1 Temmuz 2001 tarihinde sona ermiştir (Adapazarı Ticaret Müzesi Arşivi, 2024).

Şekil 3. Banka Merkez Binası Fotoğrafı (Servet-i Fünûn Dergisi, 1929)

Şekil 4. “Adapazarı İslâm Ticaret Bankası-Türk Anonim Şirketi” Başlıklı Reklam Şubeler: İstanbul Yeni Postane, İzmit, Eskişehir, Düzce, Bolu, Hendek, Bozüyük (Servet-i Fünûn Dergisi, 1928)

Tablo 1. Türk Ticaret Bankası'nın Adapazarı Dışındaki Diğer Şube Binalarının Görselleri

İzmit Şube Binası (Narin, 2015)

Bozüyük Şube Binası (Servet-i Fünûn Dergisi, 1929)

Altıyol Şube Binası (ATİM Arşivi, 2024)

Bursa Şube Binası (ATİM Arşivi 2024)

Tepeköy Şubesi (ATİM Arşivi, 2024)

Salihli Şube Binası (ATİM Arşivi, 2024)

Sümer Şube Binası (ATİM Arşivi, 2024)

Bolu Şubesi (soldaki bina)
(Servet-i Fünûn Dergisi, 1929)Düzce Şubesi (sağdaki bayraklı bina)
(Servet-i Fünûn Dergisi, 1929)

Makale kapsamında yapılan araştırmalar esnasında, günümüzde Adapazarı Ticaret Müzesi olarak düzenlenmiş banka merkez binası dışında, bir şubenin izlerine daha rastlanmıştır. Tarihi fotoğrafların karşılaştırılmasında bu şubenin, 1930'larda Uzunçarşı-Yenicami arasında Park Bölgesi olarak anılan mevkide, şehrin ana caddesi olarak o zamanlarda Hürriyet Caddesi ya da Hükümet Caddesi olarak bilinen, günümüzde ise Atatürk Bulvarı olarak tanınan cadde aksı üzerinde, telgrafhane ve halkevi binasının yanında olduğu görülmüştür. Bina cephesinde Osmanlı Türkçesi ile Adapazarı İslâm Ticaret Bankası yazan tabela, Harf İnkılâbı (1928) sonrasında değiştirilmiştir (Şekil 5-6). Fotoğraflarda yer almasına rağmen, Hükümet Caddesi üzerinde yer alan ikinci şubenin yapım tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Anılan ikinci şubenin, 1940'lı yıllara kadarki fotoğraflarda görünüp, 1950 ve sonrasındaki fotoğraflarda görülmemesinden hareketle, Uzunçarşı'daki merkez şubenin ilk binasının inşaa yılı olan 1913'ten sonra yapıp, 1943 depreminde yıkılmış olduğu şeklinde çıkarım yapılmıştır.

Şekil 5. Adapazarı Ticaret Bankası'nın Hükümet Caddesi Üzerindeki Eski Şubesinin Cephesinde Asılı Tabeladaki Osmanlı Türkçesi ile Yazılı "Adapazarı İslâm Ticaret Bankası" Yazısı.

Şekil 6. 23 Nisan 1933 Töreni. (1): Adapazarı Ticaret Bankası'nın Hükümet Caddesi'ndeki Şubesi, (2):Telgrafhane (3): Halkevi (Narin, t.y.)

2.3. Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerinde Banka ile İlgili Belgeler

Çalışma kapsamında, Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve kültürel tarihine ilişkin zengin birincil kaynaklar barındıran Devlet Arşivleri Başkanlığı'na bağlı Osmanlı Arşivi ile Cumhuriyet Arşivi sitelerinden temin edilen belgeler tarih sırasına göre tasnif edilmiştir.

Osmanlı Arşivleri, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakları içinde 25 Cemaziyelevvel 1333 (10 Nisan 1915) tarihli evrakta, Bilecik, Adapazarı ve İzmit'in erzak ihtiyacı için Adapazarı İslam Ticaret Bankası'na teslim edilmek üzere üç vagon buğday sevkiyatı ile ilgili bilgiler yer almaktadır (DABOA, 1333).

01 Ramazan 1336 (10 Haziran 1918) tarihli Bab-ı Âlî Evrak Odası belgesinde Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın adı Dersaadet yangınında musibetzedelere yardım toplanması faaliyetinde geçmektedir (DABOA, 1336/a). 30 Zilhicce 1336 (06 Ekim 1918) tarihli diğer bir Bab-ı Âlî Evrak Odası belgesinde ise Adapazarı İslam Ticaret Bankası Müdürlüğü'ne yangın yardım makbuzunun gönderildiği bilgisi vardır (DABOA, 1336/b).

01 Recep 1337 (02 Nisan 1919) tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası'nda, Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi'nin oluşturulması için İbrahim Efendi ve arkadaşlarına izin verildiği belirtilmiş (DABOA, 1337/a), bu belgeden iki gün sonra, 03 Recep 1337 (04 Nisan 1919) tarihli İrade Dosya Usulü evrak da İbrahim Efendi ve arkadaşlarının ortaklaşa kurdukları Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı A.Ş.'nin ruhsatı konusunda düzenlenmiştir (DABOA, 1337/b). Sekiz gün sonraki 09 Recep 1337 (10 Nisan 1919) tarihine ait bir diğer Bab-ı Âlî Evrak Odası belgesinde Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı A.Ş.'nin ruhsatı konusu ele alınmıştır (DABOA, 1337/c). Mukâvelenâme ve Mukâvelât Defterleri'nde yer alan 11 Zilkade 1337 (08 Ağustos 1919) tarihinde düzenlenmiş evrakın konusu, Adapazarı merkez olmak üzere, nakit ödünç verme-alma, mali, ticari, endüstriyel ve tarımsal her türlü girişim ve taahhüt işlerinde ortaklık ile tüm banka işlemlerini uygulamak üzere kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi'nin İç Tüzüğü ile Ticaret ve Ziraat Bakanlığının konu hakkındaki tezkeresidir (DABOA, 1337/d). 29 Cemaziyelevvel 1337 (02.03.1919) tarihli Şura-yı Devlet Belgesi, İbrahim Efendi ve arkadaşlarının kurdukları Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın nakit ödünç verme-alma ve her çeşit mali ve ticari girişimlerle uğraşısı hakkında düzenlenmiş tüzüğü sunmaları konusundadır (DABOA, 1337/e).

Cumhuriyet arşiv belgesinde ise Adapazarı İslam Ticaret Bankası T.A.Ş. ana sözleşmesinin 5. maddesinin değiştirilmesi konusu ele alınmıştır (DABCA, 1927)

2.4. Bankanın Finans Sektörü Yanında Diğer Ekonomik ve Kültürel Faaliyetleri

17 Kasım 1913 tarihli Tanin gazetesine göre 1913 yılında, şehirdeki 12 ipek fabrikasından 10'u Ermenilere, ikisi Müslümanlara aittir. Annuaire Oriental'de, 1914 yılında 66 ticari müessesenin 21'inin Müslümanlara ait olduğu belirtilmiştir. Toplam 477 ticari kayıta, Müslümanların 25 kişisel girişimi ve gayrimüslimler ile 3 ortaklık faaliyeti bulunurken, kalan işletmelerin geneli Ermenilere aittir (Annuaire Oriental, 1913). Bu bilgiler yerel para akışının gayrimüslimlerin kontrolünde olduğu göstermektedir.

Bölgenin ticaret ve ziraat kesimini finanse etmek amacıyla kurulmuş İslâm Ticaret Bankası, kendinden sonra bölgenin ekonomik ihtiyaçlarından doğan bir diğer yerel banka olan Emniyet Bankası'nın kurulmasında da (1919) etkili olmuştur (Toprak, 1982). 1. Dünya Savaşı ekonomik buhranını atlatan ve artan sermayesi ile güç kazanan banka, bankacılık faaliyetlerine paralel olarak, ticari gayelerle, sektör dışı yatırımlar da yapmıştır. Yıldız'ın (2024) aktardığına göre, 1917'de taban derisi üretimi yapan bir tabakhane tesisi kurması, bunun ilk örneğini oluşturmuştur. Narin'in (2018) ifade ettiği üzere şehrin elektrik ihtiyacını karşılamak için üretim ve dağıtım amaçlı 1 Temmuz 1929'da Adapazarı Belediyesi ile ortaklık çerçevesinde Adapazarı Elektrik ve Sanayi Türk Limited Şirketi'ni kurmuş, 1933 yılında belediyeye devredilene kadar, şirketin yönetimini sürdürmüştür. 1. Dünya Savaşı sırasında (1916) orduya nakliye arabası ve tüfek parçaları üretme amacıyla kurulan araba fabrikası, banka borçları sebebiyle satışa çıkarıldığı 1933 yılında Adapazarı Türk Ticaret Bankası tarafından satın alınmıştır. Ahşap mobilya takımları, maden kömürü sobaları, köylüler için tahta arabalar ve yerli pulluklar üreten fabrika (DE-TA), 1939'da Türk Ticaret Bankası, Ziraat Bankası ve Etibank Demir ve Tahta Fabrikaları Türk Anonim Şirketi adıyla ortak şirket haline gelmiştir. 1943 depreminde enkaz haline gelen fabrika, devlet eliyle tekrar işletilmesi amacıyla Türk Ticaret Bankası'ndan satın alınmıştır (Bozdemir, 2011). Kurum bankacılık ve ekonomik faaliyetleri dışında, Türk Ticaret Bankası yayınları olarak albümler, mecmua, kitap, dünya klasikleri, çizgi roman, ansiklopedi basımı ve çocuklara özel etkinlikler gibi çok sayıda kültür ve sosyal hizmet işleriyle de ilgilenmiştir (Şekil 7 - 8) .

Şekil 7. Bankanın Çocuklara Yönelik Kültürel Etkinlik Afişi

Şekil 8. Bankanın Bir Gazete ile Ortaklaşa Düzenlediği Meşhur Edebiyatçılarımız Kitaplarının Neşir Faaliyeti

İslâm Ticaret Bankası'nın 20. yüzyıl başlarında, idarî olarak bağlı bulunduğu İzmit sancağı yerine Adapazarı kazasında kurulması ve İzmit'te açılan ilk bankanın başka bir kuruluş değil, 1922 tarihli Adapazarı İslâm Ticaret Bankası şubesi olması, Adapazarı'nın bölgesel ölçekte ekonomik açıdan öne çıktığını göstermektedir. Bahsi geçen atılım örneklerinden görüldüğü üzere banka, kendine ait fabrika tesisleri kurma, yerli şirketlere ortak hissedar olma, iştirakler ile ticari hamlelerde bulunma, taşrada kurulan diğer bankalara örnek teşkil etme sonucu sağladığı köklü ekonomik dönüşümlerle, bölge ölçeğinde (kaza içinde) ve ülke çapında (kaza dışında) geniş kapsamda millî iktisat bilincinin oluşmasına, daha dar kapsamda ise millî bankacılık politikasının güçlenmesine hizmet etmiştir.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu (1968), Adapazarı'nın bankacılık girişiminin yalnızca ekonomik bir gelişmeye yol açması düşünülen bir olay değil, aynı zamanda toplumsal bir anlam taşıyan bir tepki ve davranış biçimi ve Türkiye genelinde karşılık bulacak özgün bir hareket şeklinde değerlendirmiştir.

3. ADAPAZARI TİCARET BANKASI'NIN KURULUŞ BİNASININ MÜZEYE DÖNÜŞÜM SÜRECİ

3.1. İlk Kurulum Zamanlarının Mekânsal İhtiyaçları, İlk Yapım Süreci (1913), Banka Binasının Bu Dönemdeki Mekânsal ve Yapısal Özellikleri

Osmanlı döneminde Müslüman, Rum ve Ermeni toplulukların birlikte yaşadığı kentsel dokunun ticari merkezi Uzunçarşı bölgesinde, Ağa Cami ile Orhan Cami arasında, Bankalar Caddesi üzerinde yer alan banka binası, dönemin ekonomik yaşamına dair önemli bir mekânsal örnek teşkil etmektedir (Şekil 9).

Şekil 9. Banka (Müze) Binasının Kent Makro Formuyla İlişkini Üst Ölçekte Gösteren Görsel (Yazarlar)

1913 yılında inşa edilen bankanın üç katlı özgün yapısında, cephe düzlemine uygulanan ince yatay silmeler, kütlelin yatay etkisini güçlendiren bir kompozisyon unsuru olarak kullanılmıştır. Yapının birinci ve ikinci kat cephelerinde, düzenli akslar üzerinde konumlandırılmış pencere açıklıkları cephe yüzeyinde ritmik bir devamlılık ile homojen bir kurgu oluştururken; zemin katta batı ve güney cephelerde kullanılan geniş cam açıklıklar, bu katın işlevsel ve görsel olarak ayrışmasını sağlamıştır. Dikdörtgen formu kemersiz düz pencereler, ters U şeklinde bir silme ile çevrilmiştir. Kıрма çatının saçağı altında dört cephe boyunca yatay olarak devam ettirilen bant pencereler ile gün ışığından daha fazla yararlanılması amaçlanmıştır. Çatının görsel olarak kütleden ayrıştığı algısını oluşturan bu yaklaşım, zemin üstü kütlelin dışı kapalı çıkması ve zemin kat üstü hizasında tüm cephelerde devam ettirilen yatay silme ile zemin katın kütleden görsel olarak ayrışımında da kendini gösterir. Böylece banka binası, zemin kat, 1.ve 2. kat ve çatı olarak üç ayrı kütlelin birleşiminden oluşan bir yapı görünümünde ifade edilmiştir. Ayrıca 1.ve 2. kata ait cephelerin köşelerinde ve ortalarında yer alan mermer sütun şeklinde plasterler ve pencerelerin sövelerinin üst orta kısımları ile binayı saçak altından çepeçevre kuşatan silme üzerindeki bezeme öğeleri de dikkat çekmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Banka Binası, Sağda Uzunçarşı, İleride Ağa Cami (Narin t.y.)

1943 depreminde yıkılmış olan banka binasının bulunabilen az sayıdaki iç mekân fotoğraflarının incelenmesi sonucunda, mekân kullanımında işlevselliğin ön planda tutulduğu söylenebilir. Kâgir yapıda iç mekânda doğrama ve mobilya malzemesi olarak ahşabın kullanıldığı görülmektedir. Taşıyıcı strüktür olarak dikmelerin iç mekânda gösterilmiş olmaları, mekânları tanımlama amacına da hitap etmiştir. Dış duvarlarda, döşeme hizasının biraz üstüne kadar inen yüksek pencere ebadının tercih edildiği, iç mekânların tavan kaplamalarında ahşap malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Tavan, duvarla birleştiği çizgide süslemeli bordürler ile sınırlandırılmıştır. İç mekân tefrişinde halı, tablo, avize, deri koltuk ve soba eşyaları görülmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Banka Yönetim Merkezi (1), Banka Müdürü Asım Bey'in Çalışma Ofisi 1929 (2), Banka Veznesi 1929 (3), İktisat Haftası Sebebiyle Yapılmış Öğrenci Ziyareti 1932 (4) (Sarı ve Narin, 2021)

3.2. Yapının Depremde Yıkılması (1943), Deprem Sonrası Yeniden Yapımı (1947) ve Yeni Banka Binasının Mimarisindeki Değişimin Analizi

Adapazarı ve Hendek'te 1943 yılında yaşanan 6.6 şiddetindeki depremde tümüyle yıkılan ilk binanın arsasında aynı yere 29 Kasım 1947 yılında yeni binanın temeli atılarak inşasına başlanmıştır (Şekil 12). Binanın inşaatı, başlatıldıktan iki yıl sonra bitirilmiş ve yeni şube binası 4 Temmuz 1949 yılında faaliyete hazır hale getirilmiştir (Sarı ve Narin, 2021).

Şekil 12. 1943 Adapazarı Depreminde Enkaz Olan Banka Binası (1), 1947 Yılında Binanın Yeniden İnşasında Mevcut Temel Üstünde Başlatılan İlave Temel Çalışması (2), Yeniden İnşa Edilerek 1949'ta Hizmete Başlayan Banka Binası ve Yakın Çevresi (3-4) (Sarı ve Narin, 2021)

Mimar Seyfi Arkan tasarımı olan ve 1949'da hizmete başlayan yeni bina, bodrum ve zemin kotlarında iki kat olarak inşa edilmiştir. Bahçe içerisinde yer alan yapı, ana kütle ve iki yanındaki iki küçük kütle ile simetrik bir plan düzenine sahiptir.

Zemin kat cephesinde kesme taş kaplama kullanılmış, bodrum kat dış çevre duvarları da taş malzeme ile yapılmıştır. Ana caddeye bakan batı (giriş) cephesinde, zemin kat pencereleri simetrik düzende tasarlanmış ve çerçeve düzenindeki mermer sövelerin içine yerleştirilmiş lâle motifli diyagonal hatlı ferforje parmaklıklar ile korunaklı hâle getirilmişlerdir. Cephenin ortasında yer alan çift kanatlı demir giriş kapısına, sokak kotundan iki basamakla yükseltilmiş sahanlığın bitimindeki iki mermer basamak daha çıkıldıktan sonra erişilmektedir. Binaya girdikten sonra üç mermer basamakla geniş bir mekâna

geçiş yapılmıştır. Binanın kuzey ve güney cephelerinde, dışarıdan, bahçe kotundan bodrum kata merdivenlerle inilerek giriş sağlayan iki yan kapı bulunmaktadır. Ana girişin kapı açıklığının iki yan hizasından çatı silmesine kadar uzanan kademeli iki silme ile kapı boşluğu cepheden geriye çekilerek, kuvvetli bir şekilde vurgulanmıştır (Şekil 13).

Şekil 13. Bankanın Giriş Kapısı
(Yazarlar, 2024)

Şekil 14. Türk Ticaret Bankası Binası, 1970'ler (ATİM Arşivi)

Cephelerde subasman kotunda, yatay bir silme ile bodrum kat/zemin kat sınır vurgusu yapılmıştır. Bodrum katın doğal ışık ve hava ihtiyacı için bodrum kat cephelerinde bant pencereler tasarlanmıştır. Aynı yaklaşımla mekân içerisine alınan ışık miktarını artırmak için saçak altı bant pencerelerden yararlanılmıştır. Yapı, geniş saçaklı ve eğimli kırma çatıyla sonlanmıştır (Şekil 14).

3.3. Bankanın Faaliyetlerini Sonlandırması ile Yapının Âtıl Bırakılması

Banka, 26 Mayıs 1997 tarihinde, %84,52 hissesinin Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na aktarılmasını takiben, 1998 yılında bir ihale ile satılığa çıkarıldı; sonuçlanan bu ihale sonradan iptal edildi. 950 küsur milyon dolar tutarında bir kaynağa rağmen, banka iki yıl boyunca satılamadı ve 2001 yılında bankanın faaliyetleri iptal edildi; 2002 yılında bazı hesaplar dışında tasfiye işlemleri tamamlandı. BDDK'nın, Kasım 2021 tarihli kararı ile bankaya yeniden faaliyet izni vermesi üzerine, 27 Nisan 2023 tarihinde TMSF tarafından İhracatı Geliştirme A.Ş.'ye 455 milyon TL bedel karşılığı satıldı. (Kültür envanteri, t.y.)

3.4. İki Ayrı Dönemde İnşa Edilen Yapıların Mimari Eğilimler Bağlamında Değerlendirilmesi

Mimarlık tarihindeki her dönem, yapıların biçimsel ve işlevsel özelliklerine yansımış; bu yapılar da dönemin sosyo-politik atmosferini dışa vurmuştur (Gharibpour ve Toutouchi, 2016). Adapazarı Ticaret Bankası binası Osmanlı Devleti'nin son dönemine ve Erken Cumhuriyet Dönemine tanıklık eden önemli bir mimari örnektir. Bu dönemin kamusal yapıları, devletin otoritesini de simgeleyen, yalnızca işlevsel değil aynı zamanda temsilî özellikleriyle de ön plana çıkan gösterişli, kâğıt yapılarıdır (Birkan, 1984).

1913'te inşa edilen ilk bina, 1. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin erken örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Bu dönem, 1908 II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı'da başlayan ve Cumhuriyet'in ilanı sonrası da devam eden bir milli kimlik yaratma sürecinin mimarlıkta karşılığı olarak şekillenmiştir (Tankut, 1988), (Bozdoğan, 2002). Geleneksel Osmanlı-Selçuklu cephe motiflerinin (kemer, silme, saçak, sütun) kullanımı bu dönemin ayırt edici özelliğidir. Adapazarı'ndaki ilk banka binasında bu öğelerin büyük kısmı sadeleştirilmiş biçimde uygulanmıştır. Sivri ya da basık kemerlerin kullanılmamış olması, bu yapının dönemin mimari anlayışına mesafeli ama etkilenmiş bir örnek olduğunu gösterir. Ayrıca, yapının kütsel çözümlemesinde görülen girişin geri çekilerek vurgulanması, cephe plastisitesiyle sağlanan hareketlilik ve simetrik pencere düzenleri, dönemin kamusal yapılarında sıkça kullanılan özelliklerdir (Aslanoğlu, 1980).

1943 depremi sonrası yıkılan yapının yerine inşa edilen ikinci yapı, 1947–1949 arasında tamamlanmıştır. Bu yapı, aynı dönemde (1950’lerde) Türk Ticaret Bankası ve Osmanlı Bankası’nın pek çok ildeki binalarını da tasarlamış olan Mimar Seyfi Arkan’ın tasarımıdır (Mimarlar Odası Arkitekt Veri tabanı, t.y). Bu dönem, Türkiye’de II. Ulusal Mimarlık Akımı’nın baskın olduğu yıllardır. II. Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada gözlemlenen milliyetçi yaklaşımlar, Türkiye’de de mimarlıkta “yerli ve milli” bir çizgiye yönelimi beraberinde getirmiştir.

Bu yeni dönemde, Osmanlı üslubu yerini sivil Türk evi öğelerinin yorumlandığı, daha sade ve yapısal simetriye dayalı bir mimariye bırakmıştır. Adapazarı’ndaki ikinci banka binası da bu anlayışla inşa edilmiştir: taş kaplama, simetrik planlama, dar açıklıklar, saçak altı bant pencereler gibi detaylar II. Ulusal Mimarlık tipik öğeleridir.

Öte yandan, yapının biçimlenmesinde yalnızca dönemin üslup tercihleri değil, aynı zamanda 1943 depremi sonrasında artan güvenlik kaygıları da belirleyici unsur olmuştur. Daha az katlı, dayanıklı malzemelerle inşa edilmiş ve yalnızca bodrum ve zemin katla sınırlı tutulan bu yapı, dönemin afetlere karşı geliştirdiği “korunma refleksi”nin mimari yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir. Yapısal güvenliğin önceliklendirildiği bu yaklaşım, 1999 Büyük Marmara Depremi sırasında Adapazarı’nda yaşanan ağır yıkımlara rağmen söz konusu yapının zarar görmeden ayakta kalmasını sağlamıştır. Özellikle yumuşak zemin üzerinde inşa edilen yapıya bodrum katın eklenmiş olmasıyla, yapının deprem davranışı açısından iyi performans sergilemesini sağlamıştır (Atasoy, 2014).

Adapazarı Ticaret Bankası binası, yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, bir dönemin ekonomik, politik ve kültürel temsilcisi olarak kent belleğinde önemli bir yer tutmaktadır (Ayvaz, 2025). İlk yapı, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte kent merkezindeki finansal kurumların kurumsallaşmasının mimari bir göstergesi olarak yorumlanabilir. İkinci yapı ise, doğal afet sonrası yeniden kurulan kent yaşamının ve devletin süreklilik vurgusunun simgesidir.

Bu tür yapılar, sadece işlevsel yönleriyle değil, kamusal hafızada yer eden anıtsallıkları, toplumsal süreklilik algısına yaptıkları katkılar ve kentsel silüete bıraktıkları izlerle değerlendirilmelidir. Özellikle tekrar tekrar inşa edilen kamu yapıları, kent belleğinde bir süreklilik hissi yaratırken, bu yapıların süreçleri aynı zamanda mimari ideolojilerin dönüşümünü belgeleyen alanlar hâline gelir.

3.5. Tarihi Yapının Kentlilerin Kolektif Belleklerindeki Yeri

Kentlerde bireylerin yaşadıkları olaylar, paylaştıkları hatıralar, sosyal ilişkiler yumağında gelişen fiziksel yapı, bir bakıma kentlilerin kolektif belleklerinin de somutlaşmış ifadesi olarak kent dokusu içinde yer edinirler. Kentte yaşayan biri için o kent ile ilgili kalıcı anılar, bellekte sadece olay olarak değil, diğer tüm bileşenlerle birlikte, yaşanan ortam ve mekân özellikleri ile de yer edinir (Gökmen ve Özak, 2009). Kentlilerin belleklerinde oluşan anılar, mekân-zaman-insan etkileşimi ile yeni mekân deneyimlerinde bağ kurulmasını kolaylaştırır (Tapkı, 2022).

Downs ve Stea (1973) ve Sargın’ın (2002) çalışmalarında (Downs ve Stea, 1973; Sargın, 2002, akt. Midilli Sarı ve Keskin, 2023) görüldüğü üzere, kolektif bellek, bir grup içindeki bireylerin kişisel geçmişlerini ortak bir hafızada birleştirir ve toplumlar tarafından birlikte şekillendirilir. Bu bellek hem mekânsal hem de toplumsal bir yapıya sahiptir, ancak temelde bireylere dayanır. Bireyler, hatırlama süreçlerini çeşitli etkinlikler ve pratikler aracılığıyla, toplumlar ise mekânsal anlamda kentsel semboller kullanarak gerçekleştirir. Mekânlardan alınan bilgiler, o mekânları algılama ve deneyimleme sürecine bağlı olarak kodlanır, depolanır ve hatırlanır. Bu yüzden, insanların günlük yaşamda yürümek, toplanmak, eğlenmek ve dinlenmek gibi faaliyetlerde bulundukları kamusal alanlar, hafızalarda önemli bir yer edinir; kültürel kimlik ve kentlilik bilinci oluşturulup sürdürülebilir.

Kent merkezinde 1913 yılında 3 katlı olarak inşa edilen ve tarihi Uzunçarşı dokusu içinde yer alan banka binası, 1943 depreminde yıkılana kadar 30 yıl boyunca hizmet vererek Adapazarı'nın kentleşme sürecinin önemli bir simgesi olmuştur. Depremde yıkılan bina, 1949 yılında yeniden inşa edilerek bodrum ve zemin katlı bir yapı olarak tekrar faaliyete açılmış ve tasfiye edilene kadar 50 yıldan fazla bir süre bankacılık faaliyetlerini barındırmıştır. İkinci kere inşa edilen bina, her ne kadar ilk yapıdan daha düşük gabariye sahip olsa da aynı mevkide, aynı işlevi icra etmiş olması sebebiyle, yıkılma ve yapım arasında geçen 6 yıl, kentli belleğinde bir bakıma kesintisiz devam etmiştir. 2002 yılında faaliyetine son verildikten sonra 20 yıldan fazla bir süredir âtıl kalmış olsa dahi, fiziksel bütünlüğünü ve özelliklerini koruyan yapı, Uzunçarşı gibi önemli bir ticari aksın üzerinde ve kent merkezinde yer alması ile kentsel bellek unsuru olarak, metruk haliyle dahi kentlilik bilincinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Mevcut koşullarda, bankacılık faaliyetlerinin yürütülmesinin imkânı olmadığı durumda, kentlilerin kolektif algılarının ve kentli belleğinin önemli simgelerden biri olan yapının fonksiyonel olarak da bu hizmeti sürdürmesi amacıyla, restorasyon (yenileme) projeleri kapsamında restore edilerek, müze olarak halkın ziyaretine açılması kararlaştırılmıştır (Şekil 15).

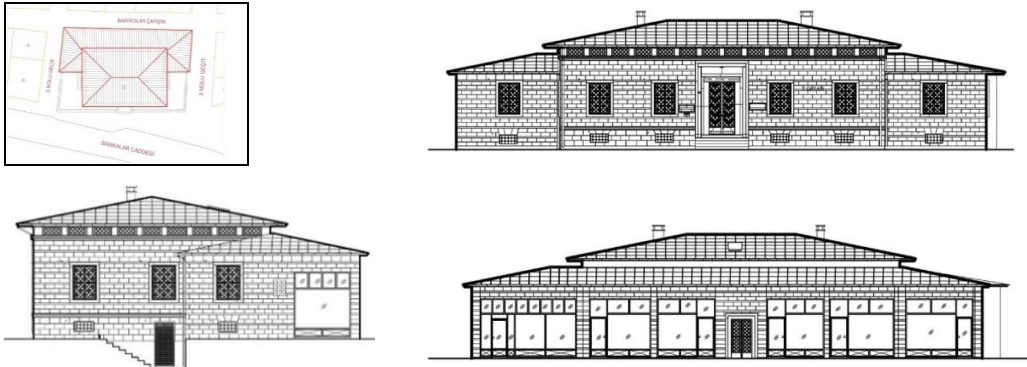

Şekil 15. Restorasyon Öncesinde Atıl Durumdaki Banka Binasının Dış ve İç Görünüşleri (Kaynak: Patronlar Dünyası, t.y.)

4. YAPININ BANKADAN MÜZEYE DÖNÜŞTÜRÜLDÜĞÜ YENİLEME PROJESİ

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM) parsel sorgulama uygulamasından edinilen bilgiye göre, proje bilgisi, Sakarya ili Adapazarı ilçesi, Cumhuriyet mahallesi, 5870 ada, 1 parselde bulunan bir çatı altında kâğıt altı dükkân ve banka binası olarak geçmektedir (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, t.y.).

525 m² tapu alanına sahip alan, vaziyet planında da görüldüğü gibi kuzeyde 3 numaralı geçit, güneyde 2 numaralı geçit, doğuda (arka cephede) Bakırcılar Çarşısı, batıda (ön cephede) Bankalar Caddesi ile çevrilidir (Şekil 14). Tarihi kentsel sit alanı Uzunçarşı'nın bir parçası olan Bakırcılar Çarşısı tarafında yer alan 6 adet dükkânın kira ödemeleri Türkbank'ın kasasına dahil edilmektedir.

Şekil 16. Yenileme Projesi Görselleri, Vaziyet Planı (1), Giriş (Batı) / Bankalar Caddesi Cephesi (2), güney / 2. Geçit Sokağı Cephesi (3), Arka (Doğu) / Bakırcılar Çarşısı Cephesi (4) (Dayal Mimarlık, t.y.).

111 yıl sonra tarihi banka binası, restore edilerek Adapazarı Ticaret Müzesi olarak yeni bir kimlik kazanmıştır (Şekil 16). Açılışı Adapazarı'nın kurtuluşu olan 21 Haziran 2024 tarihinde olmuştur. Tarihe tanıklık eden bu yapının dönüşümü; sunulan sergi alanı ve ürünleriyle somut mirası, geçmişten geleceğe taşınan değerler ve yaşatılan ticaret ruhu açısından ise somut olmayan mirası içermektedir.

Müzenin bodrum katında, şehrin ekonomik, ticarî ve kültürel hayatının tarihini temsil eden nesneler, şehrin modern kimliğinin oluşmasını sağlayan buharlı ve elektrikli tren maketleri ve İslâm dünyasının İpek Yolu ile ticarî faaliyetlerini anlatan panolar sergilenmektedir (Şekil 17).

Şekil 17. Adapazarı Ticaret Müzesi'nin Bodrum Kat Planı ve İç Mekân Kullanımlarını Gösteren Görseller (Proje Müellifi Mimar Muhammed Dayal'dan temin edilen ve makale formatına uyarlanan kat plan görseli ve yazarlar tarafından çekilen fotoğraflar ile hazırlanmıştır.)

Zemin katta, iç mekânın büyük bir alanını kapsayan giriş ve bekleme holü, yenileme projesinde açık ve esnek sergi mekânı olarak düzenlenmiştir. Zemin katta ayrıca Adapazarı İslâm Ticaret Bankası bilgilendirme bölümü, müze müdür odası, servis odası, güvenlik masası ve ziyaretçi defterinin bulunduğu banko yer almaktadır. Edinilen bilgiler ışığında girişin sağ tarafında güney cephesine yaslanmış halde konumlandırılan banka veznesinin yerinin müzeye dönüşümde değiştirildiği anlaşılmaktadır. Aslına uygun yapıldığı görülen yeni vezne, bina planını ortalayacak şekilde ana kapının ve giriş holünün tam karşısına yerleştirilmiştir (Şekil 18). Bu kattaki müze eşyaları arasında, Osmanlı'da bankacılık öncesi kullanılan ahşap işlemeli sandık örnekleri, para replikaları, çekler, mevduat defterleri, hesap defterleri, hisse senedi reproduksiyonları, pullar, hesap makineleri gibi bankacılık faaliyetlerini yansıtan nesneler bulunmaktadır. Ayrıca müze içerisinde bir yüzünde hilal ve yıldız içerisinde 9 Mart 1913 (kuruluş) tarihinin, diğer yüzünde müze binasının görselinin olduğu iki yüzü hatıra parasının basılabildiği özel makine ile uygulamaya ilişkin bir detay yer almaktadır.

Şekil 18. Adapazarı Ticaret Müzesi'nin Zemin Kat Planı ve İç Mekân Kullanımlarını Gösteren Görseller (Proje Müellifi Mimar Muhammed Dayal'dan temin edilen ve makale formatına uyarlanan kat plan görseli ve yazarlar tarafından çekilen fotoğraflar ile hazırlanmıştır.)

Projenin ihale dosyasındaki, 'Adapazarı Türk Ticaret Bankasının Müzeye Uygun Hale Dönüştürülmesi İş'i' başlıklı idari şartnameden ve mimari projeden hareketle, müzeye dönüşüm esnasında yapılan inşai müdahaleler hakkında bilgi edinilmiştir (Elektronik Kamu Alımları Platformu, t.y.).

Çift kanatlı ana kapının, bahçeden bodrum kata doğrudan erişim sağlayan yan kapıların perforje detayları, bodrum kat, zemin kat ve saçak altı pencerelerin metal ızgaraları gibi her çeşit demirden parmaklık ve korkuluklara antipas boya ve sentetik boya işlemi uygulanmıştır.

Zemin katta, kat seviyesi pencerelerden ve tavana yakın şerit pencerelerden, bodrum katta ise bant pencerelerden alınan doğal ışığa ek olarak müze aydınlatma armatürlerinden yararlanılmıştır.

Bodrum katta ağırlıklı olarak kullanılan ray spot aydınlatma ve az sayıda yer verilen siva altı gömme spot sergilenen eserlerin vurgulanması sağlanmıştır. Bodrum katın küçük odalarında ve merdivenden sonraki giriş kısmında LED siva üstü etanj armatür ile loş bir hava yaratılmak istenmiştir. Ek olarak bodrum katın sergi alanında kapı kasaları kullanılmadığından iç içe sıralı mekân düzeni oluşturulmuştur. Duvarlar ve tavanlar düz beyaz alçı sıvalı olarak sade tutulmuş, beton zemin yüzeydeki yapı kullanım ve tadilat izleri ise olduğu haliyle bırakılmıştır.

Zemin katın ana sergi mekânının geometrik desenli beton tavanında açılı yerleştirilen LED'li sarkıt tavan armatürü ile aslına uygun bir tasarım yapılmıştır. Hasarsız mevcut dökme karo mozaik döşeme kaplamaları onararak ve silinerek yerinde korunmuş, eksik yerlere benzer karolar eklenmiştir. Zemin kat yer döşemesinde koyu renkli orijinal karolar ile daha açık renkli yeni karolar gözle ayırt edilmektedir. Yapının gece görünümünde uygun ışık miktarını elde edebilmek için ise saçak altında kullanılan LED duvar aydınlatma (wall washer) armatürlerden yararlanılmıştır.

SONUÇ

Adapazarı İslâm Ticaret Bankası sadece finansal hizmet sunmakla kalmamış, aynı zamanda millî bir finansal bilincin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Banka binası, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in erken yıllarına uzanan süreçte, kentin sosyo-ekonomik gelişimi ile mimari dönüşümlerinin somut bir göstergesidir. 1913 tarihli ilk yapı, 1. Ulusal Mimarlık Akımı'nın sadeleştirilmiş cephe kurgusu, yatay silme düzeni, simetrik aksiyel pencereleri ve mermer plasterleriyle, milli kimlik arayışının mekânsal ifadesi olarak öne çıkmıştır. 1943 depremi sonrası 1949'da inşa edilen ikinci yapı ise II. Ulusal Mimarlık Akımı'nın taş kaplama, simetrik planlama, saçak altı bant pencereler ve işlevsel yalınlik gibi öğeleriyle dönemin üslup karakterini yansıtmış; aynı zamanda deprem sonrası artan yapısal güvenlik kaygılarının mekâna yansıdığı bir örnek olmuştur.

Yapı, yaklaşık doksan yıllık finansal kullanım süresi boyunca kent merkezinde bir odak noktası olmuş, atıl kaldığı dönemde dahi mekânsal bütünlüğü ve cephe karakterini koruyarak kentsel silüetin parçası olmayı sürdürmüştür.

2024 yılında tamamlanan yenileme sürecinde, özgün cephe elemanlarının korunması, iç mekânlarda dönemin malzeme dokusunun yaşatılması, tematik sergi kurgusunun yapının plan karakterine uyumlu biçimde tasarlanmış olması, yapıda koruma ve yeniden işlevlendirme arasındaki uyumu sağladığı söylenebilir. Müzeye dönüştürülen bina, mekânsal organizasyonu ve temsil detaylarıyla, hem somut hem de somut olmayan kültürel mirası görünür kılan ve ekonomik tarih ile mimari mirasın birleştiği bir "kolektif bellek mekânı" özelliğini taşıyan bir yapı konumundadır.

Sonuç olarak, Adapazarı İslâm Ticaret Bankası binasının müzeye dönüşümü; mimari üslup sürekliliğinin korunması, yapısal güvenlik ile estetik bütünlüğün dengelenmesi ve kent belleğinin mekânsal taşıyıcılarının işlevsel olarak yaşatılması bakımından örnek teşkil eden bir kentsel koruma uygulamasıdır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması

Yazarlar bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek

Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür

Makalede yer alan yenileme projelerinin temininde yardımlarını esirgemeyen ve makalenin olgunlaşmasına katkı sağlayan Adapazarı Ticaret Müzesi Restorasyon Projesi Müellifi Sayın Muhammed Dalyan'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA:

Adapazarı Ticaret Müzesi Arşivi. (2024). Adapazarı Ticaret Müzesi, Adapazarı.

Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'orient. (1913). *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'orient*.

Artun, T. (1980). *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık*. Tekin Yayınevi.

- Aslanoğlu, İ. (1980). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938)*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Atalay, M. (1954). *Türk Millî Bankacılığı (Bankacılık ve Tarihçesi)*. Yıldız Matbaası.
- Atasoy, S. (2014). *Yumuşak Zeminlerde Yapılan Betonarme Binaların Deprem Davranışına Bodrum Kat Etkisi* (Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü). YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ayvaz, E. (2025). *Adapazarı Ticaret Müzesi: Sakarya'nın Bankacılık ve Ticaret Tarihine Işık Tutuyor*. Anadolu Ajansı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/adapazarı-ticaret-muzesi-sakaryanın-bankacılık-ve-ticaret-tarihine-ışık-tutuyor/3605371>
- Balcıoğlu, T. (1952). *Adapazarı Tarihi Ve Coğrafyası*. Işıl Matbaası.
- Birkan, G. (Yöneten). (1984). Söyleşi: Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları [Panel]. *Mimarlık Dergisi*, (203), 3.
- Bozdemir, M. (2011). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2003). *Rethinking Modernism in Turkish Architectural Culture*. In J. Nasr & M. Volait (Eds.), *Urbanism: Imported or Exported?* (pp. 133-152), Academy Press.
- Çelik, G. B., & Zeyrek, T. (2005). *Prusias ad Hypium (Kieros) Anadolu'nun Kuzeybatısında Antik Bir Kent (Konuralp/Üskübü)*. Ege Yayınları.
- DABCA (1927). Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1, 23-16-7. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- DABOA. (1333). DH.İ.UM (Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı), 89-1. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- DABOA. (1336/a). BEO (Bâb-ı Âli Evrak Odası), 4519-338897. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- DABOA. (1336/b). BEO, 4537-340227. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- DABOA. (1337/a). MV (Meclis-i Vükelâ Mazbataları), 250-92. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- DABOA. (1337/b). İ.DUİT (İrade Dosya Usulü), 123-2. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- DABOA. (1337/c). BEO, 4565-342349. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- DABOA. (1337/d). A.} DVN.MKL (Divan Kalemi Defterleri Mukavelat), 66- 15. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- DABOA. (1337/e). ŞD (Şûrâ-yı Devlet Defterleri), 1263-35. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1929). *Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinievvel 1927, Umumî Nüfus Tahriri Fasikül:1, Mufasssal Neciler İcmal Tabloları*. Hüsnütabiat Matbaası.

- Doldur, H. (2003). *Tarımdan Sanayiye Bir Ova Şehri: Adapazarı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Elektronik Kamu Alımları Platformu. (t.y.). Erişim adresi:
<https://ekap.kik.gov.tr/EKAP/Ortak/IhaleArama/index.html>
- Erdaş, S. (2014). Modern Türk bankacılık Tarihine Çevreden Bir Bakış: Anadolu'da Yerel Bankacılık. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 7-44.
- Erdener, E. (1969). *Memleketimizde Bankacılığın ve Paranın Tarihçesi*. Türk Ticaret Bankası Yayınları.
- Eröz, M. (2011). Türk Onomastiği Bakımından Adapazarı Yer Adları. *Istanbul Journal of Sociological Studies* (11), 107-120.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1968). Adapazarı'nın Şehirleşmesi ve Sosyolojik Problemleri. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 7, 1-60.
- Gharibpour, A., & Toutounchi, M. (2016). *Architecture Instruction with the Approach to Cultural History*. Journal of Iran Architectural Studies, 10, 141-160.
- Gökmen, G. P., & Özak, N. Ö. (2009). Bellek ve Mekân ilişkisi Üzerine Bir Model Önerisi. *İTÜ Dergisi/a, Mimarlık Planlama Tasarım*, 2(8), 150.
- Gündoğdu, A. (2014). *Türkiye'de Bankacılık Sisteminin Yasal Düzenlemeleri*. Seçkin Yayınları.
- İstanbul Menkul Kıymetler ve Kambyo Borsası. (1960, 25 Mart). Sayı: 8408, s. 6.
- Kaya, A., Bağdatlıoğlu, I. Ç., & Pilehvarian, N. K. (2021). Osmanlı Bankası'nın Tarihi Şube Yapıları ve Günümüz Kullanım Şekillerinin İrdelenmesi. *Yakın Mimarlık Dergisi*, 6(1), 55.
- Kutluata, M. (1970). Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 11, 76-77
- Kültür Envanteri. (t.y.). *Türk Ticaret Bankası Adapazarı*. Erişim adresi:
<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/turk-ticaret-bankasi-adapazari/#17.1/40.779728/30.40050>
- Midilli Sarı, R., & Keskin, K. (2023). Kolektif Bellekte Yerin Tahribi ve Değişen Anlamı: Samsun fuarı. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 287-309.
- Mimarlar Odası. (t.y.). *Arkitekt Dergisi Veritabanı*. Mimarlar Odası. Erişim adresi:
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/465/6834.pdf>
- Narin, R. (2008). Temettuat Defterlerine Göre Adapazarı Kazası. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 10(1), 221.
- Narin, R. (2015). Ada'dan Pazar'a Sakarya. M. Zaman & D. Çakır (Yay. haz.). *Sakarya: SATSO Yayınları*.
- Narin, R. (2018). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Adapazarı Ticari Hayatına Dair Tespitler. In A. Bilgin & diğerleri (Eds.), *Geçmişten Günümüze Sakarya Sempozyumu (Tarih- Kültür-Toplum, 23-25 Kasım 2017, Sakarya, Türkiye, bildiriler içinde)* (ss. 154-157). Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı.
- Narin, R. (t.y.). *Kişisel Arşiv*.
- Özdemir, E. (2017). *Kaptan-ı Derya Karamürsel*, Zinde Yayıncılık, 5. Baskı · 2017

- Öztürk, G. (2019). Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Mahalli Bir Banka: Akseki Ticaret Bankası. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(29), 319-320.
- Patronlar Dünyası. (t.y.). *İlk Özel Banka 111 Yıllık Türkbank'ın Tarihi Binası Müze Oldu*. Erişim adresi: <https://www.patronlardunyasi.com/ilk-ozel-banka-111-yillik-turkbankin-tarihi-binası-muze-oldu>
- Sarı, M. ve Narin, R. (2021). *Adapazarı'nda Ticari Hayat ve Adapazarı İslam Ticaret Bankası*. SATSO.
- Servet-i Fünûn Dergisi. (1928). *Servet-i Fünûn*, 1928(27).
- Serveti Fünun Dergisi. (1929). *Serveti Fünûn*, 1929(5).
- Serveti Fünun Dergisi. (1929). *Serveti Fünûn*, 1929(8).
- Strabon. (1987). *Coğrafya – Anadolu* (A. Pekman, Çev.). Coğrafya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şentürk, H. (2005). Osmanlılar Döneminde Sakarya. In M. Demir (Ed.), *Sakarya İli Tarihi* (s. 176). Sakarya Üniversitesi.
- Tankut, G. (1988). *Ankara'nın Başkent Olma Süreci*. ODTÜ MFD (8:2), 93-104 Ankara: METU Faculty of Architecture Press.
- Tapkı, S. (2022). Kentsel Mekândaki Duyumlar: Yeldeğirmeni Bölgesi Duyumsal Analizi. *TMD Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 26, 51.
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Parsel Sorgu Uygulaması*. Erişim adresi: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/146436/5870/1/1727847962376>
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkbank. (1996). *Kuruluşundan Bugüne Türkbank*. Türk Ticaret Bankası Yayınları.
- Türk Ticaret Bankası. (t.y.). *Hakkımızda*. Erişim adresi: <https://www.turkticaretbankasi.com.tr/Icerik/hakkimizda>
- Türkiye Diyanet Vakfı. (1988). *İslam Ansiklopedisi* (s. 354-355). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkiye İller Ansiklopedisi. (1982). *Türkiye İller Ansiklopedisi* (Cilt 1-2). Milliyet.
- Uluyol, O. (2019). 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Bankacılığın Gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16, 19-40.
- Yıldız, Y. (2024). Savaş Ekonomisi Bağlamında Birinci Dünya Savaşı'nda Adapazarı'nın Ekonomik Durumu. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 831.
- Zaim, S. (2011). İslam Açısından İktisadî ve Sosyal Faaliyetlerle İlgili Normatif Kaideler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44(1-4).
- Zengin, O. (2014). Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 91-116.

EXTENDED SUMMARY

Purpose of The Study:

The aim of this study is to examine the historical evolution of Adapazarı Islamic Trade Bank and to highlight its role in the transition from the Ottoman Period to the Republican Era. The bank's transformation from a local company to a national financial institution represents a significant milestone in Turkey's economic history. Additionally, the transformation of the bank's historical building into the Adapazarı Trade Museum, after 88 years of active use and 23 years of abandonment, will be analyzed from an architectural perspective with the goal of contributing to the sustainability of urban memory. The study aims to detail the cultural and economic significance of the building and its place in the city's memory through various data collection methods, including literature and archival reviews and site visits.

Historical context of Adapazari Islamic Trade Bank:

Adapazarı Islamic Commercial Bank was established in 1913, during the late Ottoman period, as a response to the dominance of non-Muslim bankers in the financial system, within the framework of national economic policies aimed at addressing the financial needs of Muslim merchants. Led by prominent figures of Adapazarı, Hacı Âdembeyzâde İbrahim and Sipahizâde Hamit Bey, the bank initially operated as a local company and gradually evolved into a national financial institution. Originally founded during the Ottoman era, the bank transformed into Türk Ticaret Bankası during the Republican period and continued its development until ceasing its operations in 2001, playing a significant role in Turkey's financial landscape. The historical building of the bank served as a center for commercial and cultural activities for many years, and after 23 years of abandonment, it was repurposed as the Adapazarı Trade Museum. Furthermore, the bank's branch expansion marked an important milestone, with the number of branches reaching twenty by the 1930s, transforming it from a local entity into a national institution. This transformation underscores how Adapazarı Islamic Commercial Bank, as one of the earliest examples of national banking, left a profound mark on Turkey's economic history.

Renovation Project of the Conversion of the Building from a Bank to a Museum:

The process of transforming the Adapazarı Islamic Commercial Bank into a museum represents a significant restoration project aimed at preserving historical and cultural heritage. The original bank building, constructed in 1913, served the city until it was destroyed in the 1943 earthquake and was subsequently rebuilt in 1949. After the cessation of banking operations in 2002, the building remained vacant for a long period but continued to stand as an important symbol in the urban memory. In 2024, it was decided that the building would be repurposed as a museum.

The project aims to preserve the historical fabric of the building while adapting it to contemporary museological standards. Original elements of the building's facade and interior were carefully conserved, while functional alterations were made. The basement level was redesigned to house exhibitions reflecting the city's economic, commercial, and cultural history, while the ground floor was transformed into a large exhibition space. Artifacts related to the bank's history, such as Ottoman-era wooden chests, currency replicas, deposit books, and stock certificates, are exhibited in this space.

The design of the museum places great importance on natural light. The large windows on the ground floor allow ample daylight to illuminate the exhibition spaces, while spotlights and LED fixtures are used in the basement to highlight the exhibits. Additionally, the original mosaic flooring of the building was restored and preserved.

All renovations made during the museum's transformation were carried out with the aim of maintaining the building's historical value while adapting it for functional use. Once opened as the Adapazarı Trade Museum, the building will facilitate a connection between the city and its citizens' past, contributing to the preservation of cultural heritage and fostering a sense of civic identity. This restoration project seeks to carry both tangible and intangible heritage into the future.

Evaluation:

The historical significance of the bank building has become an integral part of both the social and economic structure of Adapazarı, as well as its collective memory. The demolition and subsequent reconstruction of the building have ensured the historical continuity of the city while also highlighting the impact of disasters such as earthquakes on the urban landscape. The new building, constructed in 1949, has become a crucial symbol that shapes the identity of the city, transcending its functional role.

In this context, the Adapazarı Islamic Commercial Bank building should be considered not merely as a bank building but also as a tangible representation of urban memory. The structure, now repurposed as the Adapazarı Commerce Museum, plays a vital role in preserving and transmitting the city's cultural heritage and urban identity. This transformation represents a significant step in conveying the city's economic and cultural history to future generations.

The museum's exhibition includes historical banking documents, tools related to Ottoman-era banking, and other objects that provide deep insights into the city's commercial past. The restoration efforts, which have carefully preserved the original architectural features of the building while adhering to modern museological practices, are also evident. Furthermore, elements such as the use of natural light and the conservation of the building's original mosaic flooring ensure that its historical values are preserved for future generations.

The conversion of the Adapazarı Islamic Commercial Bank into a museum highlights the importance of preserving local cultural heritage and the respect for such heritage. This process also presents a significant example of how historical buildings can be integrated with contemporary functions. The Adapazarı Commerce Museum will allow the city's inhabitants to strengthen their connection to the past while contributing to the perpetuation of cultural memory. Thus, this historic building has evolved from being merely a bank to becoming a symbol of urban memory and cultural identity.